

BYZANTIAKA KAI BENETIKA ANALEKTA

A

Ἦ Σπυρίδων Λάμπρος ἐξέδωκεν ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' σ. 188 κέ.¹ πρόσταγμα τοῦ Ἰωάννου Η'. τοῦ Παλαιολόγου ἐκ τοῦ Παρισιακοῦ Ἑλληνικοῦ συμπληρωματικοῦ κώδικος 821. Τὸ πρόσταγμα τοῦτο ἀναφέρεται εἰς προνόμια χορηγηθέντα κατὰ τὴν ἐν Ἰταλία διαμονὴν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν Φλωρεντίνον Ἰάκωβον Παῦλον De Morelli.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Λάμπρου εἶναι ἀρκετὰ καλή. Κρίνω ὅμως σκόπιμον νὰ καταχωρίσω κατωτέρω μερικὰ σφάλματα. Ἐν τῇ σειρᾷ 2 τῆς περγαμηνῆς καὶ τῇ φράσει: «... τό τε περὶ τὸ θεῖον σώζουτ' ἂν εὐσεβὲς» ἔσφαλμένως ὁ Λάμπρος ἀνέγνωσεν εὐσεβὲς ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ μεμβράνῃ σέβας. Ἐν τῇ σ. 3 καὶ τῇ φράσει: «μάλιστα δὲ καὶ κυριώτατα...» παρελείφθη τὸ μόριον γε ὥστε γραπτέον «μάλιστα δέ γε καὶ κυριώτατα...». Ἐν τῇ σ. 10 «Ἰάκωβον... Τεμορέλης» ἐν τῇ μεμβράνῃ ἀναγινώσκομεν: «ντεμορέλης». Ἐν τῇ σ. 21 καὶ τῇ φράσει: «ἀπλῶς καὶ πάντα τὰ τῇ προορηθείσῃ ὑπηρεσίᾳ...», ἀντὶ τοῦ καὶ ἀναγνωστέον τὲ (sic).

Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον συνοδεύεται καὶ ὑπὸ Λατινικῆς μεταφράσεως, τὴν ὁποίαν δὲν ἐξέδωκεν ὁ Λάμπρος. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ μεταφράσεις εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ πρωτοτύπου χρήσιμοι, ἐκδίδω ἀμέσως κατωτέρω τὴν μετάφρασιν τοῦ ἡμετέρου ἐγγράφου.

IOHANNES: PALEOLOGUS: IN ΧΡ(ΙΣΤ)Ο: DEO: FIDELIS: REX:
& Imperator Romanorum semper Augustus. | Et ceteris quidem homi-
nibus ratione utentibus proprium simul atq(ue) conueniens est: gen-
tiles suos ex his que habent fouere | beneficiis: per q(uo)d om(n)i(u)m
5 in se attrahunt caritate(m): donantesq(ue) in parte recipiunt Hoc enim
modo (et) cultus in deum: (et) in ge(n)tiles | societas clementiaq(ue)
seruatur: Id autem in primis ac peculiariter Imperatoribus congruit:
cum sit Imperii proprium munus. | Nihil enim ex omnibus Imperato-
rem ita facit Illustrem: ut clementia in omnes atq(ue) munificentia.
10 Non solum enim per haec | deum imitari pro uiribus cernit(ur): dum
omnib(us) aures leniter aperit: (et) precantium votis large suppeditat:
regioq(ue) splendore | illustrat ita promotos: uer(um) (et) alior(um)
beniuolentiam sibi conquirat: seruatq(ue) sibi adeo creditum (et) indul-

¹ Ἐνετυπώθη τελευταίως ἐν τοῖς Παλαιολογογείοις καὶ Πελοποννησιακοῖς τόμ. Γ'. σ. 345-318.

ctu(m) imperii munus. De | cet enim reges ueluti unam quanda(m)
o(mn)iu(m) ho(m)i(n)u(m) a(n)i(m)a(m): seu uerius ueluti procuratores
quosdam (et) rectores: humano generi ad | com(m)une com(m)odum
esse propósitos: ut pote dei (et) inuisibilis illi(us) sublimisq(ue) prouid-
entiae ministros ac testes. Porro huiusce illor(um) | sententiae: (et) 5
uoluntatis id munus seruandi inuiolatum: certius inditium dari non
potest: q(uo)d non modo iusta postulantib(us) | annuere grate: uerum
(et) sua sponte: petente nemine: honesta dona prompte inferre:
singulorumq(ue) pro meritis honorare | virtutem congruisq(ue) pro-
mouere munerib(us). Nam quo magis indulctis a se munerib(us): aliis 10
familiari(us) congregiunt(ur) eo maxi(m)e | imperii exornant apicem:
fontem illud communemq(ue) curiam iudicantes: (et) totius terreni
principat(us) arcem. Horum itaq(ue) | gr(ati)a cum intendisset atie(m)
Imperiu(m) meum in nobilem virum (et) prudentia preditum J a c o b u m
J o h (a n n) i s p a u l i d e m o r e l l i s c i u e (m) | Magnifice flo- 15
rentine ciuitatis: prioremq(ue) artium in presentiarum ipsius ciuitatis
perfectoq(ue) illius circa honesta studio (et) in | tegritate mor(um)
atq(ue) urbanitate: (et) irreprehensibili uita: ac praeterea cognita (et)
comprobata grauitate: mor(um)q(ue) modestia (et) fide | ac ueritate:
hoc maxime approbato cupientesq(ue) nostrum in illu(m) affectu(m) 20
patefacere: ceterisq(ue) innotescere: adsumimus illum | (et) numero
familiarium nostrorum inscribimus atq(ue) aggregamus. honorantes-
q(ue) (et) extollentes illum: largim[ur]: indulgemus atq(ue) | concedi-
mus ut ex nunc ac deinceps: ut pote familiaris imperii nostri: iugiter
uti possit consueto insigni imperii nostri: debita | cum reuerentia (et) 25
honore congruo: in familiis suis quibuscumq(ue) utet(ur): in magistra-
tib(us): honorib(us) (et) officiis: quib(us) ciuitas (et) co(mmun)itas | il-
lustris florentie ciues suos donare consuetur. Praeterea imperiu(m)
meu(m) p(otes)tate propria momeratum nobilem vir(um) Iacobum |
honorans atq(ue) sublimans: facit: eligit atq(ue) constituit comitem 30
palatinum: tradens illi atq(ue) permittens plenam p(otes)tate(m): (et)
in | tegram facultatem faciendi: promouendi: constituendiq(ue) nota-
rios: siue tabularios: ad hoc idoneos: scientesq(ue) litteras cu(m)
eor(um) | quos (et) si(m)ul om(ne)s (et) seorsum singulos admittet
atq(ue) promouebit: memorato notariatus siue tabellionatus officio: 35
prius exa|minauerit diligenter instituta mores ac studia. Et siquidem
eos inuenerit dignos atq(ue) ad id munus idoneos: promouebit eos
iam dicto notariatus seu tabellionatus offitio: a quib(us) etiam perci-
piet corporale iuramentum (et) p(ro)missione(m) quod ubiq(ue) | erunt
fideles imperio: memoratumq(ue) offitium in omnib(us) instrumentis 40

atq(ue) contractib(us) ab eis faciendis fideliter (et) recte facie(n)t: | (et) sine dolo: fraude atq(ue) fallacia exercebunt: pureq(ue) ac sincere se habebunt. His memoratus Iacobus dabit (et) tradet plenis|simam facultatem integerrima(m)q(ue) p(otes)tate(m) faciendi l(itte)ras: instru-
 5 menta componendi o(mn)imoda atq(ue) conscribendi: contractusq(ue)| ac testamenta: (et) simpliciter omnia q(uae) ad memoratu(m) offitium per leges pertinere noscunt(ur): (et) iuxta consuetudines ciuitatu(m)| in quibus morabuntur: faciendi: dictandi: scribendi: complendi: componendi: (et) exponendi: (et) imperiali p(otes)tate firmandi | ac robo-
 10 randi. Donat praeterea Imperium meu(m) memorato Iacobo largitur atq(ue) concedit: ut eadem Imperiali p(otes)tate facul|tatem habeat: spurios (et) ex nefario concubitu procreatos comuniter ac diuissim: uiuentib(us) siue defunctis parentib(us) ip(s)or(um): le|gitimos facere: (et) ad omnia legitimor(um) iura ac priuilegia restituere atq(ue) reducere
 15 omnem illis abolendo maculam generis | (et) omnia illis restituendo iura successionis (et) etiam ab intestato atq(ue) ad omnes honores ac dignitates quib(us) uti ac frui possent | legitimi (et) ex legitimo con(n)ubio geniti. excipimus tamen in his neq(ue) intelligi uolumusd (omi)nor(um) ac principum spurios: qui no(n) | legitime (et)
 20 ex licitio coniugio p(ro)cesser(un)t: simil(iter) (et) baronu(m) (et) comitu(m) alioru(m)q(ue) in dignitatib(us) constitutor(um) uiro- r(um) excipim(us) spurios. | Diffinit etiam Imperiu(m) meu(m) ut quoscumq(ue) (et) qualescumq(ue) ut dictu(m) e(st) spurios(et) ex illicito concubitu genitos presenti indulcto|memoratus Iacobus legiti-
 25 mos fecerit atq(ue) instituerit: ita intelligantur (et) sint legitimi: (et) tali legitimitate fruuntur: ut nullo|modo ex his preiudicium fiat iurib(us) ueraciter (et) proprie legitimor(um): neq(ue) hor(um) libertates ullo pacto ledant(ur) in hereditatib(us) ac | successionib(us) (et) in omnib(us) hereditatum ac successionum distributionib(us). Atq(ue) in hor(um)
 30 fidem ac munimen factum fuit | ad memoratum nobilem uirum Iacobum Johannis pauli de morellis: hoc imp(er)ii mei praeceptu(m) (et) absolutum mense Augusto | Indict(ionis) nunc current(is) se(cun)de. Anno sexmillesimo nongentesimo quadragesimo septimo. In quo (et) nostrum pium (et) a deo p(ro)|motum subscripsit imperium: apposita
 35 (et) nostra consueta (et) imperiali bulla.

B

Ἐκδίδω κατωτέρω δύο γράμματα τοῦ δόγῃ τῆς Βενετίας Φραγκίσκου Φόσκαρη πρὸς τὸν βαίλον τῆς Κερκύρας Ἰωάννην Lauredano καὶ τοὺς συμβούλους αὐτοῦ (1450), καθ' ὅσον γνωρίζω, μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα.

Κεῖνται δὲ ταῦτα ἐν τῷ Παρισιακῷ Ἑλληνικῷ κώδικι 2583 φύλλ. Α^ο καὶ 192^ο ¹. Ἐγράφησαν ἐπὶ περγαμνῆς, ἐχρησίμευον δὲ ἄλλοτε ὡς ἐξώφυλλα τῆς χειρογράφου Γραμματικῆς τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ, μετὰ τῆς ὁποίας καὶ περιήλθον μέχρις ἡμῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἀγράφου μέρους τῆς περγαμνῆς Α^ο εὐρίσκομεν τὸ ἀκόλουθον σημείωμα: «Nobilib(us) et sapientib(us) viris Johanni Lauredano, Baiulo et Capitan(eo) Corphoy et (con)siliariis suis». Τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς διευθύνσις τοῦ (ἄγνωστον πῶς) ἐσφραγισμένου γράμματος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγράφου πλευρᾶς μεταγενεστέρᾳ χεῖρ ἔγραψε διαφόρους λέξεις κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτριβεύσας. Ἐκ τούτων φαίνεται εὐκρινῶς ἡ λέξις «Brondisio» (=Brindisi). Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ ἰδίου φύλλου, Α^ο, ἐκεῖ ὅπου καὶ τὸ κείμενον τοῦ γράμματος, εὐρίσκομεν τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον καλύπτει ἡ περγαμνῆ: «Theodori, Gram(m)atica» καὶ κάτωθεν Ἑλληνιστὶ «Θεοδώρου, (sic) Γραμματικῆ».

Ἐπὶ τοῦ φύλλου 192 recto εὐρίσκομεν τὸ ἀκόλουθον σημείωμα: «Ἐγγὺς ἀπὸ τοῦ πλησί(ον) ἀπὸ τοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς 192^ο εὐρίσκομεν πάλιν τὴν ἀνωτέρω παρατεθεισάν διευθύνσιν μετὰ τῆς ἑξῆς προσθήκης: «Ex....² ultimo februarii 1451» Καὶ κατωτέρω: «Q(uam) conducere. . . . non fiat [mol]estia aut arestatio».

Παραθέτω ἤδη τὸ κείμενον. Εἰς τὴν μεταγραφὴν ἐτήρησα πιστῶς τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ χειρογράφου καὶ προσεπάθησα νὰ ἀποδώσω, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰς παλαιογραφικὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας τοῦτο παρουσιάζει. Οὕτως ἐτήρησα τὴν γραφὴν -e ἐκεῖ ὅπου ἡ ὀρθογραφία θὰ ἀπῆται: ae ἢ oe κλ. Ἐχώρισα διὰ καθέτων γραμμῶν | τοὺς στίχους τοῦ χειρογράφου, ἐντὸς δὲ παρενθέσεων ἔκλεισα τὰς ἀναλύσεις τῶν βραχυγραφιῶν.

I

Codex Parisinus Graecus 2583 fol. 192°.

Franciscus Foscarī, Dei gr(atia) Dux Venetiar(um). Nobilib(us) et sapientib(us) viris Johanni Lauredano de suo man(da)to baiulo et capitan(eo) et consiliariis Corfoi fidelib(us) dilectis salute(m) | et dilectionis affectum! Mandamus vobis, cum n(ost)ro collegio bladi habente a maiori | consilio libert[a]tem quod om(n)ib(us) navigiis euntib(us) ⁵ ad Scalosias Corfoi ac inde cum frumento | redeuntib(us) p(ro) venie(n)do cum illo frume(n)to Venetias no(n) debeatis facere aliquam novitatem | arestatio[n(e)]m vel molestiam, si caram habetis gr(atia)m n(ostr)am³ d(om)inii im(m)o ip(s)is et cuilib(et) eor(um) | dare debeatis

¹ Πρβλ. [P. Marc]. Plan eines Corpus der Griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. Ἐν Μονάχῳ, 1903 σ. 113.

² Τὸ ὑπόλοιπον τῆς λέξεως ἀπετριβή.

³ Ἐντὶ «nostri domini». Ἡ αἰτιατικὴ καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ gratiam.

om(n)em honestum favorem et possibilem (com)moditatem ut cum illis frume(n)tis|venire possint cito Venetias, sicut de obendientia v(est)ra plene (con)fidimus et sp(er)amus.

Datae in n(ost)ro ducali palatio die XVIII Januarii indict.
5 XIII MCCCCL.

II

Codex Parisinus Graecus 2583 fol. A^{vo}.

[Fr]anciscus Foscarī, Dei gr(ati)a Dux Venetiar(um). Nobilib(us) et sapientib(us) viris Johan(n)i Lauredano de suo man(da)to baiulo et | capitan(eo) Corphoy et (con)siliariis suis fidelib(us) dilectis salutem et dilectionis affectum! Mittimus vobis p(er) nave(m) | cuius est
10 patronus Bernardus Cera res descriptas in cedula pr(aese)ntib(us) introclusa. Ea p(ro)p(ter) fidelitati v(est)re mandamus | quat(enus) quam primu(m) ea navis illuc applicuerit discaricari faciatis detas¹ res, de quib(us) capitan(eo) n(ost)ro g(e)n(er)ali maris notitia(m)|detis, ut de illis possit disponere, ut sibi libet. Illasq(ue) res (con)s(er)vari faciatis
15 donec idem capitan(eus) aliud vobis ordonaverit, — et volumus quod p(at)rono ip(s)ius navis dari faciatis cum illuc applicuerit ducatos septuaginta aur(eos) p(ro) nabulo ip(s)ar(um) rerum | que(m) subito et absque diletatione expediatis ut n(ostr)o amittat c(a)p(ita)n(e)o et sequi valeat viagium suum usus Nigropontem.

20 Datae in n(ost)ro ducali Palatio die III° martii, indict. XIII MCCCCL.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν ἡ δευτέρα ἔχει χαρακτηριστὰ τελείως ἰδιωκικόν. Αἱ λεπτομέρειαι περὶ τοῦ ἀποσταλέντος ὑπὸ τοῦ δόγη εἰς τὸν Βενετὸν ναύαρχον τῆς Ἀνατολῆς δέματος μᾶς εἶναι ἄγνωστοι, ἐπομένως πᾶν σχόλιον καθίσταται ἀδύνατον.

Τοῦναντίον ἡ πρώτη ἐπιστολή, γραφείσα τὴν 18 Ἰανουαρίου 1450 ἐν τῷ δουκικῷ μεγάρῳ τῆς Βενετίας, καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Βάϊλον τῆς Κερκύρας, εἶναι κατὰ πολὺ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος. Πρόκειται ἐν αὐτῇ περὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, τὰ ὅποια μετέφερον ἐξ Ἑλλάδος, καὶ γενικώτερον ἐξ Ἀνατολῆς, οἷτον εἰς Βενετίαν. Αἱ ὑπὸ τοῦ δόγη διδόμεναι ὁδηγίαι εἰς τὸν Βάϊλον τῆς Κερκύρας συντείνουν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν τὴν διάβασιν τῶν πλοίων τούτων εὐκολωτέραν καὶ ταχύτεραν. «Ὅφείλετε, λέγει τὸ κείμενον, νὰ παρέχητε εἰς τὰ πλοῖα ταῦτα πᾶσαν ἔντιμον εὐνοίαν

¹ Ἀντὶ τοῦ «detas» ἀνεμένομεν datas. Ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπὸ τὸ detas κρύπτεται ἡ ἰταλικὴ λέξις dette (= τὰ εἰρημένα πράγματα). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ χρῆσις μιᾶς ἰταλικῆς λέξεως ἐν μέσῳ λατινικοῦ κειμένου δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς ἰδίας ἐποχῆς.

καὶ δυνατὴν εὐκολίαν, διὰ τὰ δύνανται νὰ ἔρχωνται μετὰ τοῦ ἐκ σίτου φορτίου τῶν ταχύτερον εἰς Βενετίαν».

Ἐπὶ τῆ ἐπιστολῇ ταύτῃ μερικὰ σημεῖα, τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκη διευκρινήσεως. Ὁμιλῶν ὁ δόγης περὶ τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Βαίλος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ λέγει: «non debeat is facere aliquam novitatem, arestationem vel molestiam».

Ἡ τελευταία αὕτη λέξις, molestia, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν μεσαιωνικοῖς ἐγγράφοις ἐν χρήσει: ἐπήρεια. Ὡσαύτως ἡ πρώτη λέξις novitas ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς Ἑλληνικάς: Καινοτομία, καινότης καὶ καινούργημα¹. Εἰς τί συνίστατο ἡ καινοτομία αὕτη, τὸ ἡμέτερον κείμενον δὲν προσδιορίζει. Εἶναι πάντως πιθανὸν ὅτι τὰ Βενετικά πλοῖα, διερχόμενα ἐκ Κερκύρας, ὑπέκειντο εἰς φόρον ἀνάλογον πρὸς τὸ Βυζαντικὸν σκαλιaticόν², τοῦ ὁποίου ὁ δόγης ἀπῆλλαξε διὰ τῆς ἐπιστολῆς του τὰ μεταφέροντα σῖτον πλοῖα.

Ἡ λέξις scalosia, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλα Βενετικά ἐγγράφα³ προέρχεται ἐκ μεταγραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως σκαλωσία, ἡ ὁποία, καὶ αὕτη, εἶναι καταγωγῆς Λατινικῆς. Δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν, ἐὰν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐιδικῆς τοπωνυμίας, φεροῦσης τὸ ὄνομα τοῦτο, ἢ περὶ λέξεως ἀναφερομένης εἰς ὄλους τοὺς λιμένας τῆς Κερκύρας. Ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ φαίνεται πιθανωτέρα.

Ἐν τῇ σημειωθῇ τέλος ὅτι ὁ Ἰωάννης Λορεδανός, καταγόμενος ἐκ τῆς μεγάλης Βενετικῆς οἰκογενείας τῶν Λορεδανῶν, διεδέχθη τῷ 1447 τὸν Ἄγγελον Gradenigo καὶ διετήρησε τὴν θέσιν τοῦ Βαίλου τῆς Κερκύρας μερὶ τῆς 5^{ης} Ἰουλίου 1450, ὅποτε ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Bembo.⁴

Sceaux

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

¹ Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ Ἰταλικὴ λέξις novità ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν· βλ. ἐγγράφον παρὰ Buchon, Nouvelles Recherches τόμ. Β'. σ. 285. Ἀνάλογον σημασίαν ἔχουν καὶ τὰ ῥήματα: νεωθερεῖν καὶ νεωθερίζειν.

² Σημειωτέον ὅτι τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν πρὸς δήλωσιν τοῦ δασμοῦ τούτου (scalaticum ἢ scalagium). Βλ. Du Cange, Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis, ἐν λέξει scalagium. Κατὰ τοῦτον, scalaticum = «Praestatio pro facultate applicandi naves ad Scalam seu portum».

³ Κ. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τόμ. Α' σ. 152.

⁴ Βλ. Ch. Hopf, Chroniques gréco-romanes (Βερολίνον, 1873) σ. 393.